

Osmanlı'nın Kudüs'e sağlık alanında hizmetleri

Prof. Dr. Mehmet İpşirli

1945 yılında Kayseri'de doğdu. İlk ve orta tahsilini bu şehirde tamamladı. 1967'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden, 1970'de İstanbul Üniversitesi (İÜ) Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1971-1976 tarihleri arasında Edinburgh Üniversitesi'nde master ve doktorasını tamamladı. 1976'da mezun olduğu Kürsüye dönüp 1999'a kadar İÜ'de görev yaptı. 1983'de doçent, 1988'de profesör oldu. 1983-2014 arası TDV İslam Ansiklopedisi projesinde çalıştı. 1990'da ABD'de, 1991'de Londra'da arşiv ve kütüphanelerde araştırmalarda bulundu. 1994-97'de Kuala Lumpur'da International Institute of Islamic Thought and Civilization'de araştırmalar yaptı, dersler verdi. 1999-2015 tarihleri arasında Fatih Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olarak çalışan Prof. İpşirli, halen Medipol Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde görev yapmaktadır.

Kudüs her üç semavi din için kutsal bir şehir olup tarih boyunca devletlerin ve milletlerin saygı ve ilgisine mazhar olmuştur. Kudüs, Kuran'da doğrudan geçmemekle birlikte İsrâ Suresinin ilk ayetinde Miraç hadisesi anlatılırken "...çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya..." ifadesiyle dolaylı olarak Kudüs'ten bahsedilir. Osmanlı kaynakları Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın önem ve kutsiyetini "*Evvelül-kibleteyn ve sâlisül-Haremeyn*", yani Müslümanların ilk kıblesi ve Mekke Medine'den sonra üçüncü Haremi cümlesiyle ifade eder. Şehir, Müslümanlar nazarında böylesine mübarek ve mühim olunca İslam tarihi boyunca bütün hükümdarlar, emirler, devlet adamları bu kutsal şehre hizmette adeta yarışmışlar; üç semavî dinin mensupları ise bu şehri ziyaret etmeyi hayatlarının en mutlu anı addetmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim'in, 1516 Mercidabak Meydan Muharebesini kazanmasından sonra Kudüs Osmanlı idaresine Şam eyaletine bağlı bir sancak olarak katılmış. Mescid-i Aksa'yı ve şehri görmeyi çok arzulayan Yavuz, 30 Aralık 1516'da şehre girip Mescid-i Aksa'da namaz kılmış, özellikle çevrede metfun bulunan Peygamber kabirlerini ziyaret edip kurbanlar kesmiş ve fakirlere tasaddukta bulunmuştur. Osmanlı padişahları, hanım sultanlar ve devlet adamları Kudüs'e hizmeti kutsal bir görev saymışlar, halkın

huzurunu temin ve başta içilebilir temiz su olmak üzere şehrin ihtiyaçlarını karşılama çabası içinde olmuşlardır. Kudüs ve Filistin coğrafyası, 1517-1917 tarihleri arasında tam dört asır boyunca Osmanlı'nın en huzurlu ve en çok hizmet götürülen bölgelerinden birisi oldu. Ancak 1917'de İngiliz himayesine girdiği andan bu güne kadar geçen bir asır zarfında şehir bir daha gerçek manada huzura kavuşamadı.

Osmanlı döneminde Kudüs'te en kapsamlı imar faaliyetini Kanuni Sultan Süleyman ve zevcesi Hürrem Sultan gerçekleştirdi. Kubbet-üs-Sahra'nın esaslı tamir ve tezyininden sonra, tarihi şehrin etrafını, eski dönemlerden kalan temeller üzerine uzunluğu üç km'yi aşan, otuz dört kulesi, yedi kapısı on iki metreyi bulan yüksekliği ile bugün hala dimdik ayakta duran muazzam bir sur ile çevirmiştir. Ayrıca bu devirde şehrin su ihtiyacına köklü çözüm getirilmiştir. Hürrem Sultan 1551 yılında sur içinde cami, medrese, ribat, hangah ve imaret vs.den oluşan muazzam bir külliye inşa etmiş, buraya çok zengin vakıflar tahsis etmiştir. 1558'de ölümünden sonra Kanuni, çok sevdiği eşinin külliyesini başka vakıflarla takviye etmiştir.

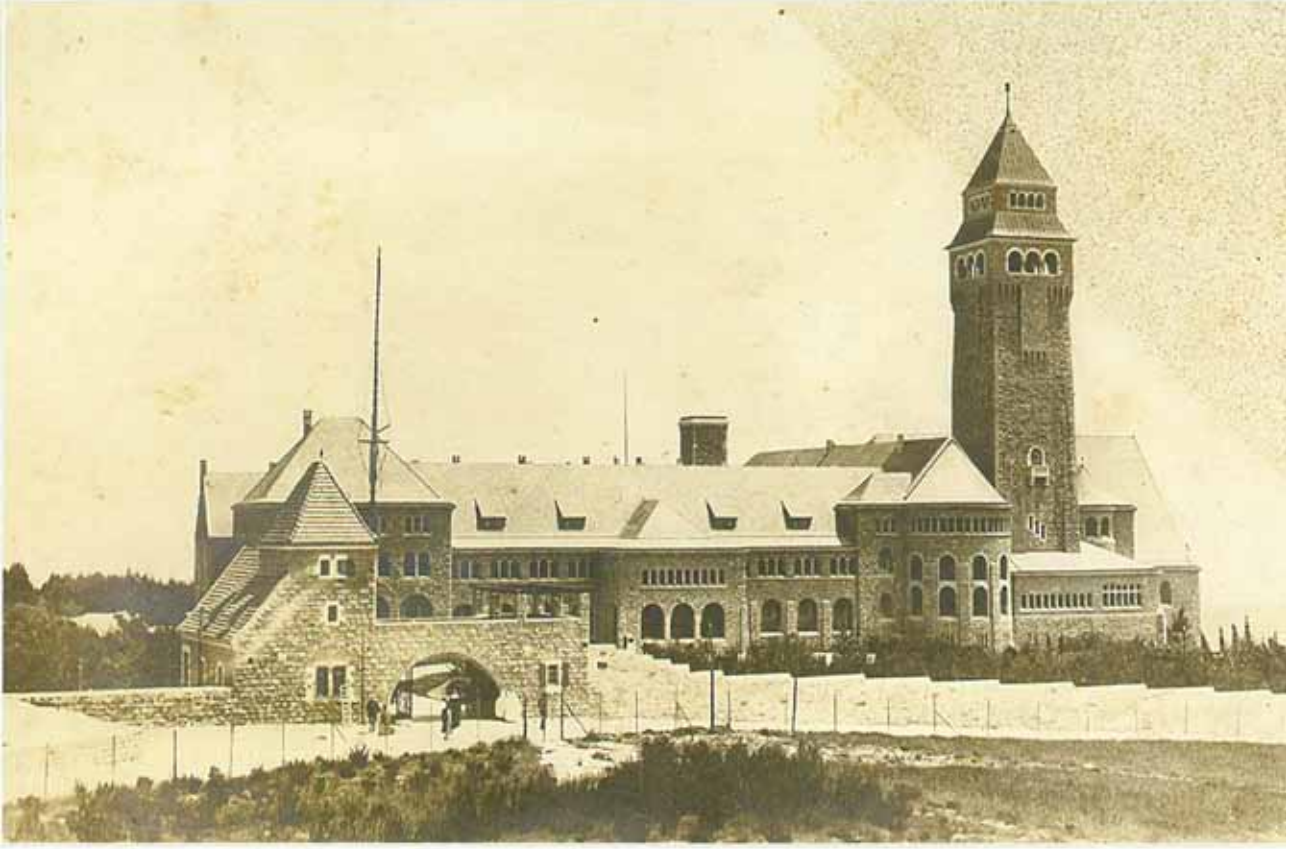
Su Temini

Şehirde tarih boyunca içme ve kullanma suyu konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Bu durum Osmanlı belgelerinde sıklıkla

ifade edilir. Şehirde her hangi bir su membaı bulunmamakta, bu ihtiyaç uzak mesafelerdeki kaynaklardan veya yağmur sularının toplandığı, özel olarak yapılmış havuzlardan temin edilmektedir. Kanuni'den itibaren birçok Osmanlı padişahı döneminde Kudüs'ün temiz su ihtiyacı konusunda saha araştırmaları yapılmış, keşif defterleri ve projeler hazırlanmış, bunların bir kısmı gerçekleştirilmiş, bazıları da maliyetin büyüklüğü sebebiyle tehir edilmiştir. Kudüs su yollarının çeşitli vakıfları bulunmaktadır. Bu vakıfların gelirleri, su yollarının tamiri ve bu işte görevli olanların maaşları için harcanmıştır.

Kudüs dizdarına gönderilen 26 Ocak 1574 tarihli bir fermanında, Sultan II. Selim, babası Kanuni'nin Kudüs'e uzak yerlerden getirdiği suyun künklerinin, su çalmak veya tarla sulamak için yapılan saldırılar sebebiyle bozulduğunu, bu kısımların süratle tamirini buyurmuştur. (BOA, *Mühimme* 22, nr.423, Çamlıca, 36). Sultan III. Murad ise 1585 tarihli fermanında, Saray çavuşlarından Süleyman'ı Kudüs ile Halilürrahman arasındaki harap havuzların tamiri için görevlendirildiğini, bu iş için ayrılan parayı alıp Kudüs kadısı ile birlikte işe girişmesini emretmektedir (*Mühimme* 60, nr.73-77; Çamlıca, 369).

Sultan II. Mahmut dönemine ait 1809 tarihli bir teşekkür belgesi, konuya dair fikir vermesi açısından önemlidir. Kudüs'te

Kudüs'te Osmanlıların inşa ettiği hastahâne (1878)

(Çamlıca Basım Yayın Fotoğraf Arşivi)

temiz su kaynağı bulunmadığından halkın ve ziyaretçilerin suya şiddetle ihtiyacı olduğunu bilen Kanuni Sultan Süleyman, Halilürrahman ile Kudüs arasında bina eylediği kale yakınında üç büyük havuzda toplanan temiz yağmur sularının, uzak mesafeden çok hassas meyilli künkler ile Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs-Sahra'ya ulaşmasını sağlamış, bir kısmını da şehir içindeki bazı çeşme ve sebillerle taksim etmiştir. Bu tarihi su yolları bozulunca Kudüs şehrinin ileri gelenlerinin toplu imzalı dilekçesi (*Mahzar*) üzerine Şam Valisi Yusuf Paşa kendi kesesinden büyük masraflar yaparak tamir ettirmiştir (BOA, HH,34651, Çamlıca 376). Bu su yolları Sultan Abdülmecid tarafından daha esaslı bir şekilde onarılıp, suyun Mescid-i Aksa'ya ve şehre ulaşması sağlanmış, bunun üzerine Kudüs'ün ileri gelenleri İstanbul'a 1850 tarihli bir teşekkür *mahzarı* göndermişlerdir (BOA, A.MKT. MHM, 21, Çamlıca,380).

Kudüs'e yakın veya uzak mesafelerde bulunan bazı kaynak suyu yollarının ve havuzlarının zaman zaman tamir edildiğini, özellikle Beytullahm yakınındaki Ayn-i Salih akarsuyunun dolan gözleri ve yollarının 1866'da, Kudüs'te Halilürrahman Haremine akan Kaşkarı su yollarının 1868'de (BOA, *İrade*, ŞD, 112, Çamlıca, 387) tamir ettirilmesi; Kudüs'e hayli uzak mesafedeki Arup menba suyunun Kudüs'e getirilmesi için

hayvan kesim vergisinin bu işe tahsisi (BOA, MV,132/52), Sultan Abdülhamid'in 1900'de tahta cülusunun 25. yılı münasebetiyle Kudüs'te Babü'l-Halil'de bir çeşme ve yanında sarnıç yaptırması; Kanuni Sultan Süleyman Vakfı tarafından Kudüs'te 18 çeşmeye akıtan üç memba suyunun yolları bozulduğundan, 1901 yılında altı yüz bin kuruş sarfı ile tamir olunduğu (BOA, İ.HUS, Çamlıca, 392) hakkındaki bilgiler bu konuda nasıl kapsamlı ve meşakkatli çalışmaların yapıldığını gösteren bazı misallerdir.

Hastaneler

Osmanlı döneminde Arap şehirlerinde özellikle Kudüs'te sağlık hizmeti veren kuruluşları iki ayrı safhada değerlendirmek gerekmektedir. Birincisi eski dönemlerde Eyyubiler, Mumluklular ve erken dönem Osmanlı'da vakıf yoluyla tıp medresesi, darüşşifa, bimaristan, hastane isimleriyle kurulmuş müesseselerdir. Bunların medrese kısmında tıpla ilgili eserler, ilaç türleri, tedavi usulleri okutulur ve görülür; hastane kısmında ise tabipler ve talebeleri kitaplardan öğrendikleri bilgilerle hasta tedavi edip operasyonlar gerçekleştirirlerdi. Psikolojik ve zihni hastalıklarda ise ilaçla tedavi yanında müzikle, dua ile tedavi sıkça kullanılan usullerdi. Göz hastalıklarında ise sürme çekilmesi ve bazı damlaların kullanılması yaygın bir

Eyyubiler, Mumluklular ve erken dönem Osmanlı'da vakıf yoluyla tıp medresesi, darüşşifa, bimaristan, hastane isimleriyle kurulmuş müesseseler vardır. Bunların medrese kısmında tıpla ilgili eserler, ilaç türleri, tedavi usulleri okutulur ve görülür; hastane kısmında ise tabipler ve talebeleri kitaplardan öğrendikleri bilgilerle hasta tedavi edip operasyonlar gerçekleştirirlerdi. Psikolojik ve zihni hastalıklarda ise ilaçla tedavi yanında müzikle, dua ile tedavi sıkça kullanılan usullerdi.

Kudüs'teki su yolları ve havuzların mükemmelen tamirinden dolayı halkın ve şehrin ileri gelenlerinin Mescid-i Aksa'da topluca devlete ve padişaha teşekkür ve dualarını bildiren 1850 tarihli dilekçeleri.

uygulama idi. Bu dönemde sağlıkla ilgili kurumlarda çalışanların maaşları, çeşitli tıbbi malzeme masrafları vakıflardan karşılanırdı. Selahaddin Eyyübi, 1187'de Kudüs'ü Haçlılardan geri aldıktan sonra Bimaristan-ı Salâhî adıyla burada kurmuş olduğu vakıf hastane yüzyıllarca hizmet etmiş, Osmanlı döneminde bu bimaristana vakıf şartlarına göre hekimbaşı, tabip, mütevellî tayin edilmiş; ev, dükkân, fırın, değirmen, zeytinlikler vs. tahsis edilmiştir. Osmanlılar tarafından da bu dönemde vakıf usulüyle benzer kurumlar teşkil edilmiştir.

19. yüzyılda ise Osmanlı idaresinin yanı sıra misyonerlik faaliyeti çerçevesinde

yabancı devletler, başta Kudüs olmak üzere Gazze, Safed, Nablus, Akka, Taberiyye gibi Filistin şehirlerinde irili ufaklı pek çok hastane, sağlık ocağı seyyar tedavi merkezleri kurmuşlardır. Önce kapitülasyonların sağladığı bazı kolaylık ve ayrıcalıklarla, ardından ise 1856 tarihli Islahat Fermanının sağladığı imkân ve haklarla başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri ve Rusya, bütün bir Osmanlı ülkesinde, özellikle de Kudüs'te eğitim, sağlık ve sosyal yardım kurumları ile misyonerlik faaliyetleri yaptılar. Sağlık; bilhassa fakir ve yardıma muhtaç hasta Müslümanların gönlünü kazanmak, kendi din ve mezheplerine çekmek için

19. yüzyılda ise Osmanlı idaresinin yanı sıra misyonerlik faaliyeti çerçevesinde yabancı devletler, başta Kudüs olmak üzere Gazze, Safed, Nablus, Akka, Taberiyye gibi Filistin şehirlerinde irili ufaklı pek çok hastane, sağlık ocağı seyyar tedavi merkezleri kurmuşlardır. Sağlık; bilhassa fakir ve yardıma muhtaç hasta Müslümanların gönlünü kazanmak, kendi din ve mezheplerine çekmek için çok iyi bir vasıta idi. İngiltere ve Rusya bu tür faaliyetlere çok hızlı ve iştiaklı girdi...

çok iyi bir vasıta idi. Nitekim 1799'da kurulmuş olan İngiltere kökenli London Church Missionary Society (CMS), Free Church of Scotland, Edinburgh Medical Missionary Society (EMMS)'nin dini ve eğitim kurumları yanında Kudüs'te ve diğer Filistin şehirlerinde hastaneler ve sağlık ocakları açıp ilaç dağıttığı bilinmektedir. Rusya bu tür faaliyetlere çok hızlı ve iştiaklı girdi. "Filistin Ortodoks Cemiyet-i İmparatoriyesi"nin çok yoğun faaliyetleri oldu. Kudüs ve civarında hastaneler kurdu. Sultan Abdülmecid'in 24 Nisan 1859 tarihli, Sultan Abdülaziz'in 5 Kasım 1864 tarihli irade-i seniyyeleri ile verilen izinlerden sonra Rusya, Kudüs'te birer ikişer yıl ara ile Rus İmparatoriçe Mary Hastahanesi (1864) ve Grandüşes Elizabeth Hastahanesi (1864); İmparator Nikola Hastahanesi; Grandük Serge Hastahanesi (1888); İmparator Alexander Hastahanesi (1889) ve Kudüs Cebel (Cebelü'z-Zeyûn) Hastanesini kurdu. Yabancı devletler hastane arsaları ve binalarına Osmanlı idaresinden ruhsat

Hattat Sami Efendi'nin talik hattıyla "İlim ikidir: Biri tıp ilmi, diğeri din ilmi" Hadis-i Şerifi.

almak için bazı zorluklarla karşılaşılıyorlar ise de bunları aşmanın yollarını biliyorlardı.

Kudüs'teki Osmanlı askerinin, halkın ve ziyaretçilerin tedavisi için şehirde bulunan debbağhaneler satın alınarak bir askeri hastanenin kurulması konusunda Serasker Paşa'nın teklifi Padişah Abdülmecid tarafından uygun bulunmuş, keşif defteri ile projesinin hazırlanarak hükümete sunulması 1857 tarihli İrade-i seniyye ile istenmiştir (BOA, İ.DH, 24597; Çamlıca, 427). Kudüs'te, Osmanlı tebaası ve buraya gelen Müslüman ziyaretçilere hizmet etmek üzere bir hastanenin yapılması ve bunun masraflarının karşılanmasıyla ilgili olarak Kudüs belediyesinin gelirleri çok sınırlı olduğundan bunun için Yafa şosesi geçiş ücretlerin bu işe tahsis edilmesi; bununla ilgili keşif defteri ve çizimlerin hazırlanması; hastane için Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Hanna'nın sur dışındaki arsasının uygun olduğu, burasının 800 altına satın alınmasıyla hastanenin toplam 280 bin kuruşa mal olacağı ve ihtiyaç duyulan miktarın uygun faiz ile Osmanlı Bankası'nın Kudüs şubesinden kredi (istikraz) olarak temini konusu Şurayı Devlet'in 1888 tarihli mazbatası ile bildirilmektedir (BOA, A.MKT, MHM, 497/50, Çamlıca, 430).

Kudüs'te gittikçe yayılmakta olan Frengi hastalığının önlenmesi için alınacak tedbirler bağlamında Kudüs Mutasarrıflığından gelen rapor, istatistik, keşifname ve haritada belirtildiği ve gösterdiği üzere şehrin dışında bir hastane inşasının zarureti ve bununla birlikte çamaşırhane, gasilhane, muayenehane, karantinahane ve mutfak inşa edilmek ve üst katında bir ameliyathaneyle her iki katta birer banyo bulundurulmak, ayrıca bakteriyolojihane ve kimyahaneye için oda ayrılmak üzere çağdaş tıp bilimine uygun, yetenekli bir mühendisin kontrolünde tam teşekküllü bir hastane yapılması hakkında Tophane Müşiri ve Askeri Mektepler Nazırı Zeki Paşa tarafından Dâhiliye Nezaretine 17 Şubat 1900 tarihli bir tezkire yazılmıştır (BOA, DH, MKT 2331/84; II. Abdülhamid, s.658).

Kudüs'te Grandük Meklenburg'un himayesiyle Almanya vatandaşı Doktor Sandreski'nin yönetiminde daha önce açılmış olan hastanenin devam edebilmesi için devlet tarafından ruhsat verilmesiyle ilgili Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın arz tezkiresi üzerine Padişahın 17 Temmuz 1900 tarihli irade-i seniyyesi bulunmaktadır (BOA, İ.DH, 1376; II. Abdülhamid, s.660-62). Aynı şekilde, Kudüs'te İsveç vatandaşı bir tabibin satın aldığı arazi üzerinde bir hastane yaptırması için ruhsat talebiyle ilgili Sadrazam Mehmed Kamil Paşa'nın arz tezkiresi üzerine Sultan Abdülhamid'in 18 Ocak 1909 tarihli irade-i seniyyesi bulunmaktadır (BOA, İ.AZN, 82; II. Abdülhamid, s.663-64). Sultan Abdülhamid, Filistin ve hususiyle kendi dönemindeki nazik durumu sebebiyle Kudüs'e hastane inşası, sağlık hizmetleri ve çeşitli sahalarda uzman tabip göndermek için çok gayret gösterdi.

Kudüs Belediye Hastanesi

Kudüs Belediye Hastanesi, Kudüs'te Yafa yolu üzerinde Sultan II. Abdülhamid zamanında yapılmış olup Osmanlı'nın bu şehirdeki en önemli hastanesidir. 1890'dan itibaren Kudüs halkına ve civardan gelenlere hiçbir ayırım gözetmeden hizmet vermiş, Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslim tabipler burada vazife yapmış, bilhassa Rum Doktor Photios Efkidos 1916'da vefatına kadar burada çalışmış, başarılı hizmetlerinden dolayı taltif edilmiştir. Kudüs 1917'de İngiliz himayesine geçtikten sonra burası Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık merkezi ve laboratuvar olarak kullanılmıştır. Salgın ve bulaşıcı hastalıkların çoğaldığı dönemlerde bu hastaneye yeni kadroların tahsis edildiği görülmektedir. Nitekim Kudüs'te meydana gelen çiçek hastalığı sebebiyle geçici olarak ikinci tabiplik kadrosu teşkil edilmiş, hastalığın bertaraf olmasından sonra bu kadro kaldırılmıştır ((BOA, Dosya 48/8, DH.ID). Bu hastaneye ait eczaneler de vardı. Bu eczanelere gönderilecek ilaçların gümrük vergisinden muaf tutulması, hastanenin ihtiyaçlarını rahatça karşılaması için bölgeden

toplanan bazı vergilerin hastaneye tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Hastaneye bağlı birisi sur içinde, diğeri hastane bünyesinde iki eczane bulunmaktaydı. Hastanede din ve milliyetine bakılmaksızın fakir ve kimseler ücretsiz tedavi edilirdi. Belediye hastanesinde daha sonraları tabip sayısı artırılmış, salgın hastalıklar için ayrı bölümler açılmıştır.

Belediye hastanesinde Müslüman tabipler yanında Osmanlı vatandaşı gayrimüslim tabiplerin de görev yaptıkları, başarılı hizmetler ifa edenlerin taltif edildiği (nr.8-9) bazılarının ise çeşitli sebeplerle işlerine son verildiği görülmektedir. Ermeni asıllı bir sihiye kâtibi, bir sihiye depo memuru, bir ebe, iki hastabakıcı, dört sihiye ve bir etüv memurunun görevlerine 1917'de son verildiği bilinmektedir. 1895'de aşı nizamnamesi çıkarılmasından sonra Kudüs'te belediye tabiplerinin kontrolünde çalışan aşı memurlarının maaşları ve aşı masrafları Kudüs Belediyesince karşılanmaktaydı. Belediye hastanesinin gelirlerinin azalması sebebiyle ihtiyaçlarının karşılanmasında mali sıkıntı yaşandığı ve yeni kaynaklar bulunmasıyla ilgili çalışmalar yapıldığı, raporlardan ve önerilerden anlaşılmaktadır. 24 Aralık 1908 tarihli bir yazışmada, bazı vergilerin kaldırılması veya toplanamaması sebebiyle belediye gelirlerinin azaldığı belirtilmektedir. Nitekim bu konuya çözüm olmak üzere Yafa şosesi rüsumunun ve Şeria köprüsünün tamir edilerek buradan gelir sağlanması, gelirin Kudüs Belediye Hastanesine tahsis edilmesi istenmektedir. Bütün bunlar büyük bir mali krizin varlığını göstermektedir (BOA, Dosya 2691/5, DH. MKT).

Hastalıklar

Kudüs'te özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında salgın hastalık tehlikesi sıkça görülmektedir. 1865, 1890 ve 1902 kolera salgınları başka şehirlerin yanında Kudüs'te de çok kimsenin ölümüne sebep olmuştur. Bilhassa mahalli idareciler kolera sebebiyle çok sıkı tedbirler almak zorunda kalıyorlardı. Babiali ile mahalli

Kudüs'te bazı hastalıkların tedavisi yapılamadığından veya başka sebeplerle İstanbul'daki bir hastane veya Mekteb-i Tıbbiyye gönderildiği de görülmektedir. Kudüs'te köpek tarafından ısırılan bir Musevi'ye kuduz teşhisi konulması üzerine İstanbul'a, Mekteb-i Tıbbiyye gönderiliyor, tedavisinden sonra 1899'da tekrar Kudüs'e dönüyor.

idareler arasında bu konuda yoğun yazışmalar, telgrafla haberleşmeler oluyordu. Okulların tatil edilmesi, tecrit ve kordon altına alınma, bu durumda olan halka gıda, yiyecek ve su yardımlarında bulunma, bu konularda başarılı gayretler gösteren yöneticilerin taltif edilmesi, başarısız olanların cezalandırılması gibi hususlarla ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Koleranın görüldüğü Kudüs'te hizmet eden Belediye Tabibi Nevres Efendinin 1904'de hizmetinden dolayı ödüllendirilmesi (BOA, Dosya 587/6, A. Mkt. MHM), Kudüs ve civarındaki kolera salgını sebebiyle vergilerini ödeyemeyenlere kolaylık gösterilip yardım edileceğinin bildirilmesi (BOA, Dosya 765/51, DH.MKT), kolera salgını sebebiyle kordon altına alınan yerlerdeki fakir kimselere un yardımı yapılması (BOA, Dosya 100/1320, İ.HUS), kolera salgını sebebiyle bir müddet kapalı kalan Kudüs Mekteb-i İdadisinde tedrisatın 15 Hazirana kadar uzatılma isteğinin kabul edilmediği (BOA, Dosya 689/60, MF. MKT), Kudüs'te zuhur eden kolera illetine dair patrik efendinin 1865 tarihli arızası, 1902 yılında görülen kolera salgını üzerine Kudüs mutasarrıfının yardım talep edip bulaşıcı hastalıklar konusunda uzman bir heyetin gönde-

rilmesi gibi olaylar belgelerde etraflıca anlatılmaktadır. Kudüs'te seyrek görülen frengi hastalığının giderek yaygın hale geldiği, yayılmanın önlenmesi için Kudüs Belediye tabibinin raporu ve bu illetin tedavisi için tam teşekküllü bir hastane yapılması 15 Nisan 1900 tarihli bir yazı ile talep edilmiştir. (BOA, Dosya 1331/84, DH. MKT)

Kudüs'te bazı hastalıkların tedavisi yapılamadığından veya başka sebeplerle İstanbul'daki bir hastane veya Mekteb-i Tıbbiyye gönderildiği de görülmektedir. Kudüs'te köpek tarafından ısırılan bir Musevi'ye kuduz teşhisi konulması üzerine İstanbul'a, Mekteb-i Tıbbiyye gönderiliyor, tedavisinden sonra 1899'da tekrar Kudüs'e dönüyor (BOA, 2270/77, DH. MKT). Benzer şekilde izinli olarak Kudüs'e gidip orada sıtma hastalığına yakalanan Mehmed Fehmi Efendi'nin hastalığının artacağı belirtildiğinden acilen İstanbul'a gönderilmesi talep ediliyor. Diğer taraftan, ciddi bir hastalık olan cüzzam için Kudüs'te bir hastanenin yapıldığı, bu hastalığa müptela olanların işlerinin Kudüs'teki Haseki Sultan İmaretinden verileceği bildirilmektedir.

Diploma Denkliği Konusu

Doktor, cerrah, eczacı, ebe ve diğer sağlık personeli konusunda Kudüs ve diğer Filistin şehirlerinde çeşitli sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Bunların başında, Osmanlı vatandaşı veya yabancı ülke mensubu olup çoğu misyoner olarak gelmiş doktor ve eczacıların diplomalarının denkliği meselesi gelmektedir. II. Abdülhamid'in saltanatında çıkan bir yasa ile yerli veya yabancı taşrada sağlık hizmeti ifa edenlerin İstanbul'da Tıbbiyeden denklik almaları istenmiştir. Kudüs'e gönderilen bir emirde Darülfünun Tıbbiye-i Şahane diplomasına sahip olmayıp, ç doktorluk, eczacılık, cerrahlık, ebelik mesleğinde bulunanlar üç aylık bir süre içerisinde İstanbul'a gidip Tıbbiye-i Şahane'den belge almadıkları takdirde mesleklerini icra etmelerine müsaade edilmeyeceği, bir devlet kararı olarak bildirilmiştir. Bunun bildirilmesinden sonra, çeşitli şikâyetler ve yakınmalar olmuştur. Bu arada Kudüs vilayetinden alınan 16 Şubat 1887 tarihli yazıda, Kudüs'teki doktor ve eczacıların İstanbul'a gitmeleri ve orada imtihan olmaları mümkün olmadığından başka bir yol bulunması istenmiştir (BOA, Dosya,1400/1,DH. MKT). 21 Ağustos 1887'de eczacıların diploma sınavı için Kudüs'ten İstanbul'a gitmelerinin imkânsızlığından bahsedilerek, bunların imtihanlarının buldukları mahalde yapılması merkeze teklif edilmiş ancak bu kabul görmemiştir. Kudüs'te çok sayıda hastanesi ve doktorları bulunan Rusya'nın Kudüs Konsolosluğu bu karara itiraz ederek kendi sefaretlerinden talimat almadıkça bu karara uymayacaklarını 15 Aralık 1887'de bildirmiştir. 29 Ağustos 1888 tarihli bir kararla eczacılar için bir kolaylık sağlanır. Buna göre Kudüs'te eczacılık yapan şahıslar arasından belirlenen sürede diploma imtihanı için İstanbul'a gelemeyenler, eczanelerini diplomalı eczacılar vasıtasıyla çalıştırabileceklerdir (BOA, Dosya,1536/98, DH. MKT).

Ödüllendirme

Osmanlı idaresi, Müslim veya gayrimüslim, vatandaş veya yabancı ayırımı yapmadan sağlık alanında ciddiyetle ve samimiyetle çalışanları ödüllendirdiğine dair birçok misaller bulunmaktadır. Kudüs'te oturan Alman Dış Doktoru Ratzlof, fakirleri ücretsiz tedavi ettiği ve belediyeye yaptığı yardımları sebebiyle 1888'de sanayi madalyasıyla taltif edilmiştir. Yine Kudüs'te bulunan Alman Doktor Sandeski, 1890'da dördüncü rütbeden Osmanlı nişanı ile taltif edilmiştir (BOA, Dosya,1662/49, DH.MKT). Kudüs ve civarında ortaya çıkan kolera hastalığının tedavisinde büyük hizmeti görülen Şam Merkez Hastanesi Tabibi

Salih Hami Efendi'nin de 1903'te taltifi teklif edilmiştir

Tebdil-i Hava

Kudüs'te daimi veya geçici olarak görev yapan memurların, hastalanması halinde tebdil-i hava veya daha iyi tedavi için İstanbul'a gönderildiği, bu konudaki talebin şahısların kendilerinden veya doktorlardan geldiği görülmektedir. Kudüs Ermeni Patriği Artin Efendi, hastalığı sebebiyle tebdil-i hava için 1893'de İstanbul'a gitme talebinde bulunmuştur. Bir başka belgede ise, izinli olarak Kudüs'te bulunan Mehmed Fehmi Efendi'nin sırtmaya yakalandığı, tedavi için İstanbul'a gönderilmesinin istendiğine rastlanmaktadır (BOA, Dosya, 443/118, ZB).

Sonuç

Osmanlı toplumunun şehirlerde geleneksel tedavi usullerini ve ilaçlarını asırlarca yaygın olarak kullandıkları, vakıf sistemiyle çalışan darüşşifaların sunmuş olduğu sağlık hizmetlerinden yararlandıkları bilinmektedir. XIX. yüzyılda Batılılaşma döneminde ise, yine vakıf sağlık kurumlarından yararlanmakla birlikte, devlet teşkilatı içinde Sıhhiye Nezaretinin kurulması ve belediyelerin sağlık ve hastalık konularıyla yakından ilgilenmesi ile yeni bir anlayış ve dönem başlamış oluyordu. Batılı devletlerin, ABD'nin ve Rusya'nın bilhassa 1856 Islahat Fermanından sonra elde ettikleri imtiyazlarla misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde açtıkları okullar ile halka rahatça ulaşabilme ve sempatisini kazanmak için açtıkları hastanelerin, bu dönemdeki sağlık faaliyetleri incelenirken çok yönlü değerlendirilmesi gerekir.

Osmanlı idaresinin Müslim ve gayrimüslim vatandaşlarına hizmet götürmek için sarf ettiği çabalara rağmen, devletin içinde bulunduğu büyük mali sıkıntı

sebebiyle sağlık alanındaki ciddi teşebbüslerinin birçoğunu gerçekleştirilememiştir. Balkan şehirlerinde zulme uğrayan ailelerin yüzbinler halinde İstanbul, Ege ve Orta Anadolu'ya göç etmesi, Osmanlı idaresini ve maliyesini büyük sıkıntılara sokmuştur. Devletin bütün bu olumsuzluklara mukabil, sağlık alanında mali kaynak oluşturmak için bazı vergi ve rüsumları sağlık alanına tahsis ettiği hatta yabancı sermayeden yararlanmak gibi her türlü yolu denediği belgelerden anlaşılmaktadır. Sağlık yatırımlarında ve hizmetlerinde II. Abdülhamid döneminin fevkalade başarılı olduğu görülmektedir. "II. Abdülhamid Devrinde Kurulan Ve Geliştirilen Hastaneler" adlı değerli çalışma, belgeleri ve resimleriyle bu dönemdeki gelişmeleri ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

A. Erkan, "Osmanlıların Son Döneminde (1840-1920) Filistin'de Yabancılar ile Yahudilerin Toprak Mülkiyeti", Marmara Üniversitesi, İslam Tarihi Bilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul 2015.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İ. Ovalıoğlu, R. Gündoğdu, C. Ekici, E. Önal, "Vesika ve Fotoğraflarla Osmanlı Devrinde Kudüs", Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, 493s. (Kısaltma: Çamlıca)

M. İpşirli-M. Temimi, *Evkaf ve Emlakü'l-Müslimin fi Filistin*, İstanbul 1982, s. 45-46

M. İpşirli, "Ottoman Documents About the Repairing of Jerusalem Water Supply", *Studies on Turkish Arab Relations*, 1987, nr.2, pp.171-177.

N. Sanı, A.Zeki İzgüer, Ramazan Tuğ, II. Abdülhamid Devrinde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler, İstanbul 2014, (Kudüs Kısmı, s. 658-664) (Kısaltma: II. Abdülhamid)

U. Heyd, *Ottoman Documents on Palestine 1552-1615*, OUP Oxford 1960, s. 138-150

Y. Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Ankara 2004.